
Nziputa Mmekorita Mmadu na Ekerechi n'Abu Ederede Igbo a Hoqoro

Nkoli Nnyigide*

<https://dx.doi.org/10.4314/ujah.v23i2.7>

Abstract

This study examines selected Igbo written poems so as to observe the extent to which the poets have represented various natural phenomena such as trees, sun, moon, rain, among others and the relationship between man and his environment in their poems. It is obvious that some Igbo poets like the Western poets represent some natural phenomena in their creative works. Their major concern is to project these natural phenomena and enhance the relationship between humans and these phenomena through their literary works. In spite of the efforts of many Igbo poets in representing different natural phenomena in their poems, previous studies have shown that some Igbo literary scholars, critics, teachers and students show more interest in studying other issues represented in Igbo written poetry like issues that border on the society, politics, leadership, gender, religion, culture, economy, among others. This shows that they do not have interest in the natural phenomena and the purpose for their representation in written Igbo poetry. It is against this backdrop that this study examines the natural phenomena prominent in the selected Igbo written poems so as to identify the nature of relationship between these natural phenomena and man as projected by the poets. The study adopted the ecocritical literary theory in analysing the selected poems and the data were presented descriptively. From the analysis, this study reveal that the selected poems represented the importance of some natural phenomena to man especially the economic values. This study also observed that

there is good relationship between the natural phenomena projected in the selected poems, among other findings. It is hoped that this study would help to project and enhance the relationship between man his environment.

Umị Ederede

Ederede a na-eleba anya n'abụ ederede Igbo iji chọpụta ka ndị odeabụ a hoqo si zipụta ekerechi nakwa mmekorita mmadu na ekerechi ha zipütara n'abụ ha. Nchopụta na-egosi na ndị odeabụ Igbo, dị ka ndị odeabụ Bekee na-ezipụta ekerechi dị iche iche n'abụ ha dika osisi, anyanwu, ọnwa, mmiri ozuzo, dgz. Olileanya ha bükariji ka ha site n'orụ ekereuche ha gosipụta ọnodụ ekerechi ndị a ma kwalitekwa mmekorita mmadu na ekerechi. N'agbanyeghi mbo a ọtụtụ ndị odeabụ Igbo a na-agba n'izipụta ekerechi dị iche iche n'abụ ha, o bụ ihe doro anya na ụfodu ndị ọkammata agumagu Igbo, ndị ntule, ndị nkuzi na ụmụ akwukwọ kara nwe mmasi n'inyocha ihe ndị ozø a na-ezipụta n'abụ Igbo dị ka ihe gbasara ọha obodo, ndorondorø ochichi, jenda, ekpemekpe, omenaala, usoro ịchụ nta akunauiba, dgz. Nke a na-egosi na ndị a enwekebeghi mmasi n'inyocha ekerechi dị iche iche a na-eziputa n'abụ Igbo iji zipụta ebumnobi ndị odeabu a gbasara ekerechi ndị ahụ. O bụ ọnodụ dị etu a kpalitere ederede a nke ebumnobi ya bụ ịtucha abụ ederede Igbo a hoqo iji gosipụta ka ndị odeabụ a hoqo si zipụta mmekorita mmadu na ekerechi n'abụ ha. A gbasoro atụtụ agumagu kegburugburu n'ịtucha abụ ndị a hoqo ma gbaso usoro nkowa n'izipụta nchocha e mere. Site na ntucha e mere, a chọpütara na ụfodu ndị odeabụ Igbo na-ezipụta orụ dị iche iche ekerechi na-arụ na uru ha baara mmadu. A chọpütara na ụfodu ekerechi na-enye mmadu ego, ụfodu ekerechi bụ nri na-enye ndụ. Ederede a

mekwara ka a choputa na e nwere ezi mmekorita n'etiti mmadu na ekerechi ndi a tuchara. A na-atu anya na a ga-esite na ederede a mee ka mmekorita a di n'etiti agumag Igbo, ekerechi, mmadu na gburugburu puta ihe.

Ndubanye

Okwu a kpu n'onu n'oge ugbu a bu onodu ekerechi na ndu mmadu na gburugburu mmadu. O bu onodu a kpaliri ederede a nke na-eleba anya n'ufodu abu ederede Igbo a hoqo site n'atutu kegburugburu. Nwanchacha sitere n'oyoko abu a kporo Akpa Uche hoqo abu ekerechi ndi a: "Nkwu" na "Osisi na Ndụ anyị" O gbasokwara atutu agumag Igbo, okachasi abu ederede Igbo, ekerechi, mmadu na gburugburu ya. A turu anya na a ga-esikwa n'ederede a choputa ụzo di iche ndi odeab Igbo si eziputa ekerechi n'abu ha. Abu ndi a hoqo na-egosi na ufodu ndi odeab Igbo nwere mmasi n'otutu ekerechi. Ha na-esite n'abu ha na-eto ekerechi, na-eziputa nkamma ha, na-akwalite onodu ha na ndu mmadu. Ha na-esitekwa n'abu ha na-eziputa oru na otutu uru ekerechi baara mmadu.

Ihe gbasara mmekorita di n'etiti mmadu, ekerechi na gburugburu mmadu buzi okwu a kpu n'onu n'etiti otutu ndi ọkammata ma burukwa ihe na-echu otutu ndi ọkammata ụra. Otu di iche iche ahutakwala mkpa o di ichekwa ekerechi na gburugburu mmadu. O bu nke a kpatara na ha na-ehibe ogbak di iche ma na-edekwa edeme de di iche iche iji kwalite onodu ekerechi na gburugburu mmadu. Ka onwa Septemba afo 2015 di na mkpuru ụboghiri iri abu na isii, otu a na-akpo Green Life Foundations hibeere otutu ndi ntorobia ala Naijiria asompi n'isiokwu gbasara onodu ekerechi na gburugburu mmadu n'ala Naijiria. Ebunnoobi nke a bu ka ha kuziere ohanaeze, okachasi ndi ntorobia, mkpa o di

na a na-elekota ma na-echekwaba ekerechi na gburugburu mmadu nke oma. Ozø, ka ọnwa Oktoba afò 2015 dì na mkpuru ụboghị asaa wee rue na nke iri, otu ozø a na-akpø Entomological Society of Nigeria nwere ọgbakø kwa afò ha n'isiokwu gbasara ọnodù mmüba ümụ ahụhụ n'orụ ugbo, n'ònodù ahụike na nchekwa gburugburu. Ebumnoobi ha bụ ka ha site n'ögbakø a kuziere ọhanaeze orụ pürü iche na uru dì iche iche ümụ ahụhụ dì iche iche Chukwu okike kere díka anụ, akíka, ijiji, dgz baara mmadu. Ha tịrụ anya na a ga-esite na nke a mee ka ọhanaeze ghọtawanye orụ pürü iche ekerechi na-arụ nakwa uru dì iche ekerechi baara mmadu.

Ndị odeabụ Igbo n'akụkụ nke ha na-ezipütakwa ekerechi dì iche iche n'abụ ha. Ebumnoobi ha bụ ka ha sitekwa n'abụ ha na-akpolite mmasi na akponauche ọhanaeze n'ebe ekerechi dì iche iche dì. Olileanya bụ na a ga-aesite n'ederede mee ka ọhanaeze ghọtawanye mmekoriتا dì n'etiti mmadu na ekerechi nakwa mkpa ọ dì inwe mmasi n'ebe ekerechi dì iche iche dì na ilekota anya na ichekwa ha nke oma.

Mmewere Abụ Igbo

O nwere ihe dì iche iche mewere abụ Igbo. N'ihe gbasra mmewere abụ Igbo, Anozie (2007:18) sị, “Abụ niile mara mma na-agbagide ụkwụ nke ukwu na ndanusoro, nchoputa na-atụ n'anya, asusụ ọgbara ọhụru tara mmiri na echiche a dökörö ọnụ iji ziputa ike dì ya n'ahụ”. N'ikwado Anozie, Uba-mgbemena (2012:vii) sị,

Uzø ihe anọ mebere abụ Igbo. Ha bụ: echiche, asusụ, ndanusoro (rhythm) na mmetụtaobi (emotion). Uzø ihe anọ a gbakotara aka bürü abụ Igbo. Ọ dighị otu, abụo mọqbụ (sic) atọ n'ime ha

nwere ike inye anyi ezigbo abu Igbo. Ha abughi mmewere kwu n'otu n'otu, kama ha dikotara onu wee mewe abu...

Ihe echiche Uba-Mgbemena a na-eme ka a mata bu na tupu a kpoo ihe obula abu, Igbo, na mmewere an o ndi a: echiche, asusu, ndanusoro na mmetutaobi ga-ezuriri oke na ya. N'ihe gbasara echiche abu, o gakwara n'ihu si,

N'abu obula, echiche di ka ekwere e ji kpaa ya bu ekete bu abu. So echiche abughi abu, abu abukwanighi so echiche. Echiche abu di n'udi abu. O nwere ike ibu echiche ukwu moqbụ (sic) echiche nta. Ihe na-eme ka echiche abu pu iche site n'iwelite ya elu, bu asusu obuabu.

N'edemedu abu, odeabu nwere ike iziputa echiche di n'abu site n'ikwu maka Chukwu okike na ihe o kere, onwu na ndu, akunauba, ndorondoro ochichi, mmekorita mmadu na ibe ya, omenala, ekpemekpe, dgz. Ihe ndi a bu echiche di n'abu. Echiche obula di n'abu ederede Igbo nwere ka o si emetu ogu na mmuo. Udi mmetuta a nwere ike ibu nke onu, nwute, ariri, egwu maqbụ ujo, obi ncheghari, akpomasi, dgz.

Ndanusoro bu mmewere abu Igbo ozø Uba-Mgbemena (2012:viii) kowara. O si, "N'abu obula, ndanusoro no nnukwu oru. O bu ya na-akpalite mmetutaobi n'ime onye na-agu moqbụ (sic) na-egere abu". Site n'ihi ndi a kowaputara ebe a, a ga-achoputa na mmewere abu Igbo an o ndi a e ziputara na-arukø oru onu iji ziputa ihe bu abu Igbo n'uju.

Atutu Ederede

A bia na ngalaba agumagu, di ka o di na ngalaba omenala na asusú, e nwere atutu nnyocha agumagu di iche iche. Dika e kwuru n'elu, ederede a ga-aagbado ükwu n'atutu kegburugburu (ekokritisizim) n'inyocha abu ndi a hoqro. Ihe kpatara e ji hoqro atutu bu na o kara daba n'inyocha abu ndi a hoqro. Atutu a metutara ihe omumụ di iche iche. Aha ozø e ji mara atutu a bu "Ecopoetics". Otutu ndi ọkammata agumagu enyela nkowa gbasara atutu a n'uzø di iche iche. Glotfelty na Harold (1996) kowara atutu kegburugburu dika omumụ mmekorita di n'etiti agumagu na gburugburu mmadu. Na nkowa ya, o mere ka a mata na ihe omumụ a gunyere ntule nke na-agbanwe nghota oğụ n'ebe gburugburu ya di nakwa oke na ɔru dijiri ya n'ibelata mmekpaahụ o na-ewetara ya. O kowakwara na igbaso atutu a wee nyocha agumagu pütara ijü otutu ajuju gbasara ka e si ziputa ekerechi n'akwukwo agumagu nakwa ɔru ihe ekerechi ndi ahụ rürü na ya.

A chöputara atutu a n'agbata afø 1960 na 1970. Mana o malitere gaba n'ihu n'afø 1990. Ya bu, a na-akowa na o bu n'afø 1990 ka otutu ndi ntule agumagu malitere nwebe mmasi na ya. N'igbaso atutu a wee nyocha akwukwo agumagu Dobie (2012:245) tüpütakwara usoro a na-agbaso wee na-enyocha akwukwo agumagu site n'atutu kaegbata maqbụ ekokritisizim. O mere ka a mata na ebumnobi onye onyocha atutu ga-abu ịtule ka e si ziputa ekerechi n'akwukwo agumagu o hoqro inyocha. O kowara na ihe mbu onye ntule atutu a ga-eme bu:

- I hoqro ihe a ga-agu maqbụ atule.
- Nke abu bu ichöputa maqbụ ịtule etu e si ziputa ihe ekerechi n'agumagu.

- Nke ato bụ ichoputa ɔru ihe ekerechi na-arụ n'akwukwọ agumagu ahụ.

Ntulegharị Edemeđe Nchoputa ga

Ọtụtụ ndị ọkammụta na ndị ntule agumagu ederede Igbo emeela ọtụtụ nchocha ma depütakwa ederede nchocha dị iche iche na ngalaba abụ ederede Igbo. N'ebe a, a ga-atule nchoputa ha dị iche iche.

Ugonna (1982) n'ederede ya lebara anya n'ọnodụ na otuto abụ Igbo. O gbadoro uko n'akwukwọ abụ Igbo dị iche iche e biputarala wee kpebie na abụ Igbo na-eto n'uzo kwasiri ekwesi. O mekwara ka a mata na nke a ga-enye aka mee ka asusụ Igbo gbanyesie mgborogwu ike. N'akukụ nke ya, Uzochukwu (1982) n'ederede ya rütürü aka na nsogbu dị iche iche a na-enwe na ntule abụ ọnụ. O gbadoro uko na ndịna na emereme wee kewaa abụ ọnụ Igbo. O lebakwara anya n'etu mmenwere abụ si apụta ihe n'abụ ọnụ Igbo.

N'ederede ya, Ikwubuzo (2001) tulere abụ ederede Igbo dị iche iche. O choputara na ụfodụ ndị odeabụ Igbo na-esite n'abụ ha wee na-ezipụta echiche dị iche iche ga-enye aka n'ikwalite ịdịnootu na agamnihu obodo. N'ikwado Ikwubuzo, Jenkwe (2007), n'edemeđe ya choputara na e nwere ike isite n'ufodụ abụ gbadoro uko n'ohaobodo wee kwalite agamniihu nke obodo.

Ozo, n'ederede ya, Ikwubuzo (2006) tuchara ụfodụ abụ Chukwuezi. O choputara na Chukwuezi nwere nnukwu mmasi n'omenala Igbo. O choputakwara na mmasi Chukwuezi nwere na nchekwa omenala Igbo abughi naani n'ejiye ya ka ọ na-apụta ihe. Kama ọ na-apụtakwa ihe n'abụ ya. O mekwara ka a mata na edemeđe Chukwezi mere ya ka ọ pụta ihe dika onye Afrika na-egosikari mmasi na njirimara ndị Afrika.

N'iga n'ihu, n'ederede ya ozø, Ikwubuzo (2007) lebara anya na mmalite, otuto na ọmụmụ abụ ederede Igbo. Ọ rụturu aka n'ihe ndị na-akwalite otuto abụ ederede nke gụnyere na ụfodụ ndị odeabụ jizi aka ha ebipụta akwükwo abụ ha, ndị huru asusụ Igbo n'anya na-ezipụta mmasị ọhụ n'ebe asusụ Igbo dị, nsogbu ndorondoro ọtografí akwüsila, dgz. Ọ gakwara n'ihu tulee ọnọdụ abụ ederede Igbo n'oge ugbu a ma chọpụtakwa ihe dị iche iche e nwere ike ime ka abụ ederede Igbo na-etowanye. Ha gụnyere: iweepụta usoro ọmụmụ ogbara ọhụ dị mfe n'omụmụ abụ ederede Igbo, ka ndị mmađu gbanwee akparamaagwa n'ebe asusụ na agumagụ Igbo dị ma na-ahụta ha ka ihe ọmụmụ tozuru oke, ndị nkuzi agumagụ Igbo kwesirị izülite nkaedide n'ime ụmụ akwükwo site n'igba ha ume ka ha na-edepụta abụ nke ha, dgz.

Onah na Diala (2007) lebara anya n'ọdịdị abụ ederede Igbo kwesirị ekwesi. Ha zipütara ihe ndị na-akwalite ọdịdị abụ ederede Igbo dika: isiokwu dabara adaba, asusụ maobụ nhụokwu, nhụrụnuuche dabara adaba, dgz. Na nchopụta ha, ha mere ka a mata na ụfodụ ndị odeabụ Igbo anaghị agbasocha ihe ndị a na-akwalite ọdịdị abụ n'edemede ha. Mana nwa nchocha chọpụtara na ihe kpatara nke a bụ na ọtụtụ ndị odeabụ Igbo na-adabere n'ikenkeedideabụ ha wee na-edepụta abụ ha.

Okedịadị (2009) n'ederede ya kowara na e nwere ike ịgbaso usoro a kporo “Poetry Generating Loops” na nkuzi na ọmụmụ abụ wee kpolite mmuo na mmasị ụmụ akwükwo n'ebe abụ dị. Ọ kowara na usoro a ga-enye aka mee ka ụmụ akwükwo na-aghotawanye nka dị iche iche e ji ede abụ. O mekwara ka a mata na usoro a ga-enye aka zülite anya echiche ụmụ akwükwo n'ide abụ nke ha. N'ikwado Okedịadị, Awugosi (2010) n'ederede ya lebara anya n'ọnọdụ nkuzi na ọmụmụ abụ ederede Igbo n'ulo

akwukwo dì elu. O choputara na ọtụtụ ụmu akwukwo anaghịzi enwe mmasị n'ịmụ abụ ederede Igbo. Ụfodụ sị na abụ tara akpụ, ebe ụfodụ na-ekwu na asusụ abụ na-esi ike nghọta. O gara n'ihi zipụta usoro dì iche iche e nwere ike igbaso wee kwalite mmuo ọtụtụ ụmu akwukwo n'ebe abụ ederede Igbo dì .

N'ederede ya ọzọ, Okediadij (2009) lebara anya n'ufodụ abụ Igbo gbadoro ụkwụ n'ochichị. O choputara na ụfodụ ndị odeabụ Igbo na-ezipụta ihe gbasara usoro ochichị n'abụ ha. O mekwara ka a mata na ihe dì iche iche ụfodụ ndị odeabụ na-ezipụta n'abụ ha ganye aka n'ikwalite ezi ochichị na ochichị onye kwuo uche ya.

N'iga n'ihi, Nwibe (2010) n'ederede ya tulekwara ụfodụ abụ ederede Igbo gbadoro ụkwụ na ndorondorọ ochichị. O choputara na ụfodụ ndị odeabụ na-esite n'abụ ha wee katọq ochichị nchigbu ma kwalite ezi ochichị. N'akụkụ nke ya, Agwuna (2010) nyochara ụfodụ abụ ikpe dì n'Uche bù Afa. O choputara na ụfodụ ndị odeabụ Igbo na-esite n'abụ ikpe na nkocha wee katọq akparamaagwa ojọq dì iche iche n'ohaobodo. O mere ka a mata na ebumnoobi ụdị abụ a bụ ka e site na ya mee ka akparamaagwa ojọq mmadụ dì iche iche belata n'ohaobodo.

N'ikwado Agwuna, Obi (2013) nyochakwara ụfodụ abụ ikpe. O choputara na ikpe bụ otu isiokwu ndị odeabụ Igbo na-agbadokari ụkwụ na ya were eziputa oru nka ha. O kowakwara na ebumnoobi ụdị abụ a bụ ịkato akparamagwa ojọq dì iche iche n'ohaobodo. Eze (2012) nyochara ụfodụ abụ ederede Igbo. O choputara na ụfodụ ndị odeabụ Igbo na-eziputa ọdimara dì iche iche metụtara omenala n'abụ ha. O mekwara ka a mata na ebumnoobi ha bụ ka e site n'abụ ederede Igbo chekwaba ma kwalite omenala na nkwenye ndị Igbo dì iche iche.

N'aka nke ọzọ, Nwokoye (2012) lebara anya na nka ndị iche iche e ji edepụta abụ. O choputara na nka ndị a na-enye aka ezipụta nkamma n'abụ. N'ebe ọgụ nọ, o mere ka a mata na ọ buru na ọgụ

nwee ezi mmüta gbasara nka ndị a, na ọ ga-eme ka ọmụmụ abụ Igbo dịrị ya mfe.

N'akukụ nke ya, Nsolibe (2013) nyochara abụ ederede Igbo abụ a: “Ukọ N’uju” na “Ndị Ochichị” si n’akwukwọ abụ a kpọrọ *Utara Nti*. Ọ gbadoro ụkwụ n’abụ ndị a wee chọputa na abụ Igbo bụ ngwaorụ e nwere ike iji wee katọọ ochichị ma kwalite ezi ochichị n’ohaobodo. N’íkwado Nsolibe, Nnyigide (2013) nyochakwara ụfodụ abụ ederede Igbo gbadoro ụkwụ n’usoro ochichị. Ọ chọputara na ndị odeabụ Igbo na-ezipụta ihe dị iche iche ga-enye aka n’íkwalite ezi ochichị. O mekwara ka a mata na ihe ndị a ga-enye aka n’íkwalite ezi nchekwa na nkpusiike nke ọhaobodo.

Ozọ, Nnyigide (2014) nyochara ụfodụ abụ ederede Igbo gbadoro ụkwụ n’ochichị obodo. Ọ chọputara na ụfodụ ndị odeabụ Igbo na-esite n’abụ ha wee na-ezipụta ụzo dị iche iche a ga-esi wulite obodo. Ozokwa, Nnyigide (2014) nyochakwara ụfodụ abụ ikpe ederede Igbo nakwa abụ ndị na-ezipụta nhụrụwa ndị Igbo. Ọ chọputara na ụfodụ ndị odeabụ Igbo na-esite n’edemede ekereuché ha wee zipụta ihe dị iche iche gbasara ndụ ndị Igbo na ka ha si elegara ụwa anya. O mekwara ka a mata na ụfodụ ndị odeabụ na-esitekwa n’abụ ha wee katọọ akparamagwa ojọọ dị iche iche a na-ahụ n’ohaobodo. Ebumnobi ha bụ ka e site n’udị abụ a mee ka ihe ojọọ belata n’obodo.

N'akukụ nke ya, Meludu (2014) lebara anya n’otụtụ abụ ederede Igbo nwere otu ụdị isiokwu. Ọ chọputara na ụfodụ ndị odeabụ Igbo na-edekarị n’otu ụdị isiokwu. O mekwara ka a mata na ha na-ezipụta echiche na akanka dị iche iche n’isiokwu ndị ahụ. Na nchọcha nke ya, Nnyigide (2015, 2017a, 2017b, 2017c) nyochara abụ ekerechi Igbo dị iche iche n’ufodụ akwukwọ abụ na ọyokọabụ Igbo. E lebaa anya na nchọcha ndị a, ebe Nnyigide

(2015) gbadoro ụkwụ n'atụtụ agumagu a na-akpọ ekokritisizim wee nnyochaa ụfodụ ekerechi e zipütara n'abụ Igbo, Nnyigide (2017a) chopütara ekerechi dị iche iche ụfodụ ndị odee agumagu Igbo zipütara n'orụ ekereuche ha, Nnyigide (2017b) sitere n'akwükwo abụ a na-akpọ Ije Uwa wee kowaputa ụfodụ ekerechi odeadụ ahụ gosipütara n'abụ ya, Nnyigide (2017c) nyochara abụ ekerechi Igbo ụfodụ wee chopütara nkaasusu dị iche iche pütara ihe na ha, ederede a na-eleba anya ma na-achoputa mmekorita dị n'etiti mmadụ na ekerechi. Ka o siladi, ihe mere ederede a ji dị iche n'ederede ndị nke ọzọ bụ na ọ gbadoro ụkwụ naani n'ekerechi a kpọro nkụwụ wee zipütara ezi mmekorita dị n'etiti mmadụ na ekerechi a.

Nkowa na Ntucha Abụ a Hẹqọ

“Nkwụ”

“Nkwụ” bụ abụ ekerechi e sitere n’Akpa Uche wee hẹqọ. N’ala Igbo, a chopütara na osisi nkụwụ baara mmadụ uru agaghị agutanwu ọnụ. Nkwụ bụ osisi puru iche Chukwu okike ji gozie ndị Igbo. Ndị Igbo na-esite n’osisi a wee na-enweta ihe dị iche iche ha ji enyere ndụ aka. A chopütara na ihe niile dị n’osisi a, ya bụ akụkụ ahụ osisi a niile a baara mmadụ nnukwu uru n’uzo abụla ụzo. N’ezie, e wezuga osisi a, ndụ mmadụ na-ebi n’elu ụwa agaghị atocha ya ụto, ihe dị iche iche mmadụ na-eme agaghị adabacha nke ọma. N’ala Igbo, a maara osisi a dị ka “osisi na-amị ego.

N’akwükwo abụ a bụ Akpa Uche, a chopütara na ndị odeadụ ato gbadoro ụkwụ n’ekerechi a bụ nkụwụ wee deputa abụ ha. Nzeakọ na Ubesie kpọro abụ nke ha “Nkwụ”. Mana Maduekwe kpọro nke ya “Osisi Na-amị Ego”. A chopütara na echiche ndị odeadụ a zipütara n’abụ ha ndị a bụ otu. Ha gbadochara ụkwụ n’abụ ha wee kowaputa uru dị iche ihce na mkpa ekerechi a na-egboro mmadụ. Nke a na-egosi na ihe ekerechi a baara mmadụ nnukwu uru. Ebe ọ bụ na echiche dị n’abụ ato a bụ otu, agaghị atucha abụ

atọ ndị a ebe a. Kama a ga-agbado ụkwụ naani n'abụ nke Nzeakọ. Ihe kpatara a ga-eji me nke a bụ na a chọpụtara na o zipụtara ihe niile gbasara ekerechi a n'uzo doro anya.

N'abụ a, Nzeakọ ji nkejiabụ iri na atọ wee kowaputa n'uju nnukwu uru ekerechi a baara mmadụ. Na nkeji abụ nke mbụ, ọ sị,

“O dị ọsisi bara nnụ uru;
Ọ dighị ihe dị n'ahụ ya na-ala n'iyi.
Ma mgbe ọ dị ndụ, guzoro ọtọ;
Ma mgbe ọ togborọ n'ala n'onwụ”.

Site na nkeji abụ a, odeabụ a na-akowa na ihe ekerechi a bara nnukwu uru. N'agbanyeghi ọnodụ ọbụla ọ no, ya bụ, ma ọ dị ndụ, ma ọ nwụrụ anwụ, ọ dighị ihe dị n'ahụ ya abaghị uru.

Na nkeji abụ nke abụo, odeabụ a kowara na nkụ na-enye aka ọru. Nke a bụ eziokwu n'ihi na ite mmanyá bụ aka ọru e ji mara ndị a akpọ Diochi n'ala Igbo. E mekwara ka a mata na a na-esite n'igu nkụ enweta aziza e ji aza ụlọ na igbegiri, ya bụ ụdị nkụ e ji e si nri. Mmadụ na-ejikwa ogugu si n'osisi nkụ eche kwa akụkụ ubi dị ka ji, ka ome ya ghara ịwusa n'ala. Ọ sị,

“Mgbe nkụ dị ndụ na-eto,
Di ochi na-agà tee mmaị
Igu ya na-enye aziza na igbegiri
Ma osisi ya, ka a na-amanyere ji”.

Echiche Akunne (2014) dabara na nke odeabụ. O kwenyere na aziza a na-enweta na nkụ na-enye mmadụ ego. O mere ka mata na ọtụtụ ndị ntorobia enweghi ọru n'oge ugbu a ga-esitenwu n'íkpụ

aziza, igbu akwụ na ite mmanya na-enweta ego ha ji eleta ndụ anya. Na nkeji abụ nke atọ, odeabụ a mere ka a mata na ọ bughị naanị mmadụ ka ekerechi a baara uru. Kama, ọ bakwaara ụfodụ anumanyị dí ka ewu na aturụ uru. Ha na-esite na ya enweta nri ha ji egbo agụ. Ọ kowakwara na mmadụ na-esi na nkwụ enweta ekwere na igu nkwụ o ji agba ogige. Nke a pütara na nkwụ na-arukwara mmadụ ọru nchekwa n'otu uzo. Nke a bụ eziokwu n'ihi na mmadụ jiri ekwere na igu nkwụ wee gbaa ogige n'ulọ ya maqbụ n'ugbo ya, ọ ga-egbochi ihe ụfodụ nwere ike imekpa ya ahụ maqbụ ihe ọ koro n'ugbo. Ọ sị,

“Mgbe agụ na-agụ ewu na aturụ;
A na-enye ha igu nkwụ ha ataa;
Ọ bụ ekwere na igu nkwụ;
Ka mmadụ na-eji agba ogige”.

Na nkeji abụ nke ano, e zipütara ihe dí iche iche na-abara mmadụ na anumanyị nnukwu uru, a na-esi na nkwụ enweta dí ka akwụ, nke na-enye mmadụ akụ na mmanụ. Ọ kowakwara na ọ bughị naanị mmadụ ka akwụ baara uru. Kama, ọ bakwaara ụmụ anumanyị dí ka enwe, ọsa na uze nnukwu uru. A maara ụmụ anumanyị a dí ka ndị ji akwụ eme nri. Odeabụ a kowakwara na a na-esi n'akụ enweta ude ma jirikwa ichere akụ emenwu okụ. Ọ sị:

“Akwụ na-enye mmadụ akụ na mmanụ;
Ma enwe na ọsa na uze na-ata akwụ;
Ọ bughị n'akụ ka a na-enweta ude?
Ma jiri ichere akụ na-emenwu okụ”.

Na nkeji abụ nke ise, odeabụ a kowara na a na-ejikwa aburiụ si n'akwụ emenwu okụ. Aburiụ a na-abara mmadụ nnukwu uru

n'imenwu ọkụ, ọkachasi n'oge udu mmiri. Nke a na-enyekwara ndị na-achụ nta aka n'ihi na ha na-eji ya egwu ọnụ ewi. O kowakwara na mmadụ na-eji ogugu si na nkwụ were eke elu ụlo ma na-emekwa nkụ. O sị,

“Aburi bụ ka a na-eji emenwu ọkụ;
Ma jiri ya na-egwu ọnụ eyi;
Ogugu kporo nkụ, ka e ji eke elu ụlo;
Ma jirikwa ya mee nkụ, n'ekwu ọkụ”.

Na nkeji abụ nke isii, odeabụ a ziputakwara ihe dị iche iche a na-esi na nkwụ enweta dị ka ngụ, ya bụ oghirigha akwụ a kporo ọkụ, nke mmadụ ji ya na mmanụ esi ncha. Mmadụ na-ejikwa uduko nkwụ e tere mmanụ wee na-amụnye ọkụ o ji ahụ uzọ ọkachasi n'oge abalị. O sị,

“Oghirigha a kporo ọkụ na mmanụ;
Ka mmadụ na-eji esi ncha;
Uduko nkwụ e tere mmanụ;
Ka ejị amụnye ọkụ n'oge abalị”.

Odeabụ a ji nkeji abụ nke asaa, asatọ na nke iteghete wee kowaputa n'uju nnukwu ọru na uru ihe akụkụ ahụ ekerechi a a na-akpo ọmụ nkwụ baara mmadụ, ọkachasi ndị n'o n'ekpemekpe ọdinala Igbo. Na nkeji abụ nke asaa, o kowaputara ihe dị iche iche mmadụ ji ọmụ nkwụ eme. O mere ka a mata na e ji ya ama ogu, jirikwa ya eke ihe okike. E jikwa ya egosiputa ụlo a na-ere ere n'ike. O sị,

“Ọmụ nkwụ, ka e ji ama ogu;

E jikwa ya eke ihe okike;
Mgbe ọbụla e kere ya n'ụlo gburugburu;
O gosiri na a na-ere ya ere n'ike".

A chọpụtara na ọmụ nkụwu bara nnukwu uru n'ekpemekpe ọdịnala Igbo. Ọ bụ nke a mere e ji were ya dị ka otu ngwa ekpemekpe ọdịnaala Igbo. Na nkeji abụ nke asatụ na nke iteghete, odeabụ zipụtara ihe dị iche iche ụfodụ mmadụ ọkachasi ndị nọ n'ekpemekpe ọdịnaala ji ọmụ nkụwu eme. Ọ sị,

"Omụ ka dibịa na-akpa ka nkata;
Nke ndị mmadụ na-eji achụ aja.
Osisi e gere ọmụ gburugburu'
Bụ osisi ekwensu nke gburu mmadụ

Ndị na-agò mmụo na-ege okwu arụ sị ha ọmụ,
Mgbe ha na-egburu arʊsi ha anụ.
Ugbo ala e gere ọmụ n'azụ na n'ihi,
Gosirị na o bu ozu mmadụ"

Site n'ihe a kowapụtara na nkeji abụ ndị a, a ga-achọputa na ọmụ nkụwu bụ akukụ ahụ ihe ekerechi a pụtakarichara ihe ebe a n'ihi ụdi ọrụ e ji ya arụ. A na-ahụta ya dị ka ihe dị aso. Nke a mere na ọ na-akpalitekarị mmetụtaobi egwu n'ebe ọbụla e kenyere ya. Ihe ndị a niile na-egosi na ọmụ nkụwu nwere nnukwu onodụ na ezi mpụtara na ndụ na nkwenye ndị Igbo.

Na nkeji abụ nke iri, e zipụtakwara ụfodụ uru akukụ ahụ ekerechi a bakwaara mmadụ. Ọ sị,
Ogugu na ekwere ka e ji akpa nkata,
Ma jiri ogwe nkụwu mezie ụzọ;
Ma ọ bụ warie ya ogologo wee kee ụlo;

Ma ọ bụ gwuo ya n'ala ka ọ bürü azụ ụlo.

Site na nkeji abụ a, a ga-achopụta na a na-esitekwa na nkwụ enweta ogugu na ekwere mmadụ ji akpa nkata, nke o ji ebu ihe. E zipütakwara uru ogwe nkwụ bara na nkeji a. Odeabụ a mere ka a mata na e nwere ike iji ya mezi ụzọ. E nwekwara ike iji ya kee maqbụ wube azụ ụlo.

Na nkeji abụ nke iri na otu, odeabụ a zipütara uru ọzọ pütara ihe ekerechi a baara mmadụ. Ọ sị,

“Nkwụ na-enye mmadụ ọtụtu ego;
Ma ọ choghi onye ume ngwu;
N'ihi ọtụtu ọrụ ọ na-enye mmadụ”.

Site na nkeji abụ a, a ga-achopụta na nkwụ na-enye mmadụ ọtụtu ego. Odeabụ a mekwara ka a mata na nkwụ achoghi onye dị ume ngwu maka na ọ na-enye mmadụ ọtụtu ọrụ. Nke a na-egosi na ọ bụ ndị gbasiri ike ga-emenwu ihe dị na nkwụ. Nke a bụ eziokwu n'ihi na dị ka odeabụ a si kowá n'abụ a, na ọ dighị ihe dị n'ahụ nkwụ na-alà n'iyi, ọ pütara na nkwụ chorọ ndị gbasiri ike, ndị ga-enwe ike iji akụkụ ahụ nkwụ dị iche iche wee mepụta ọtụtu ihe ga-abara mmadụ uru.

Odeabụ a jizi nkeji abụ nke iri na abụo wee kowapụta odidị nkwụ. O mere ka a mata na nkwụ na-etokarị ogologo. Ọ naghi ebu ibu ka osisi ndị ọzọ. Ọ naghịkwa agbanyesi mgborogwu ike n'ala. Nke a mere na ikuku na-ebutukarị ya. Ọ sị,

“Lee ka nkwụ si eto ogologo;
Ma ọ bughị ibu ka osisi ndị ọzọ;

Ọ gbanyeghi mkporogwu nke ọma n'ala;
Ya mere, ọ na-ada mgbe ikuku kuru".

Na nkeji abụ nke iri na ato, odeabụ a kowara na nkву nwere obi ọma nke ukwu. Ọ bụ nke a mere na ọ na-azụ mmadụ, nnunụ na anụ ọhịa nri. N'agbanyeghi nke a, odeabụ a jikwa nkeji abụ a wee rịo nkву aririọ ka o kwusi itigbu ọkukọ. Nke a na-egosi na nkву na-etigbukari ọkukọ oge ọbụla ọ daturu n'ala, n'ihi na ọ naghi agbanyesi mgborogwu ike n'ala ka osisi ndị ozọ. Ọ sị,

"Nkwu nwere obi ọma nke ya;
Na-azụ mmadụ, nnunụ na anụ ọhịa;
Ma ọ dị aririọ m ga-aririọ gi;
Ka ịghara itigbu ọkukọ ozọ".

Site na nkeji abụ a, a ga-achoputa na o bughị naanị mmadụ ka ihe ekerechi a bụ nkву baara nnukwu uru. Kama ọ bakwaara anụ ufe na anụ ọhịa dị iche iche nnukwu uru. Ha na-esi na nkву enweta ihe oriri. Ozọ, a ga-achoputakwa na o nweghi ụzo ọbụla e zipütara ihe ekerechi a si emekpa mmadụ ahụ. Mana ọ na-emekpa ụfodụ ihe e kere eke ahụ dị ka ọkukọ. Ọ bụ nke a mere odeabụ a ji jiri abụ a wee rịo nkву aririọ ka o kwusi imekpa okuko ahụ.

Ọ bürü na agbaso usoro atutu kegburugburu wee nyochaa abụ a, a ga-achoputa na ekerechi e zipütara n'abụ a bụ osisi a na-akpọ Nkwu. Odeabụ a sitere n'abụ a wee ziputa na e nwere ezi mmekorita n'etiti ihe ekerechi a na mmadụ. O mere ka a mata na ihe ekerechi a baara mmadụ nnu uru. Ya bụ a gaghi agutanwu uru dị iche iche ekerechi a baara mamdu. Nke a bụ eziokwu n'ihi na odeabụ a mere ka a mata na o dighị ihe dị n'ahụ ekerechi a na-ala n'iyi. Akukụ ahụ ya niile bachaara mmadụ uru. Ọ na-enye mmadụ mmanụ, akụ, ekwere, ogugu, ọmụ, aziza, ngụ, aburibụ, dgz.

Mmadụ na-erekwa ihe ndị a wee na-enweta ego. Odeabụ a kowakwara na ọ bughị naanị mmadụ ka ihe ekerechi a baara uru. Kama ọ bakwaara nnunu na anụ ọhịa dị iche iche uru. Ha na-esi na ya enweta ihe oriri. Ụfodụ ụmụ anumanyị jikwa ya mere ebe obibi. N'abụ a, e nweghi ka e si ziputa mmekpaahụ ihe ekerechi a na-enye mmadụ. Kama e mere ka a mata na ọ na-emekpa ụfodụ ihe e kere eke dị ka ọkukọ ahụ. Nke a pütara na e nwere ezi mmekoriتا n'etiti mamdụ na ekerechi a. Ihe gbakarịri elu n'abụ a bụ uru dị iche ekerechi a baara mmadụ. Odeabụ ji nkeji abụ a niile wee ziputa uru ndị ahụ n'otu n'otu. Ọ gbadoro ụkwụ na nke a wee na-apropolite mmasị ndị ọguụ n'ebe ekerechi a dị. Site n'uru ndị a ọ rụturu aka, ọ na-echetara ndị ọguụ na ọhanaeze oke na ọru díjiri ha n'ilekota na n'ichekwa ekerechi a.

“Osisi na Ndụ Anyị”

Abụ ọzọ e sitere n’Akpa Uche wee hօrọ bụ abụ Ogunjiqfo ọ kpօrօ “Osisi na Ndụ Anyị”. Dịka aha e nyere abụ a si dị, odeabụ a ji abụ a wee kowaputa na ndụ mmadụ dị dabeere n’osisi. Ọ gbadoro ụkwụ n’abụ a wee kowaputa ọru na uru dị iche iche osisi dị iche Chukwu okike kere baara mmadụ. N’abụ a, odeabụ a webatara ndanusoro na nkaasusu dị iche iche dị ka mmemmadụ, igbuduokwu, mmemmadụ, dgz n’ikowaputa ọnọdu osisi dị iche iche na ndụ mmadụ. O sitekwara n’abụ ya wee kowaputa na e nwere ezi mmekoriتا n’etiti mmadụ na ekerechi a bụ osisi. O mekwara ka a mata na ụfodụ osisi Chineke kere na-enye aka akwalite ọnọdu ahụike na ndụ mmadụ. Nke a na-egosi na ndụ agaghị atocha mmadụ ụtọ ma e wezuga osisi dị iche iche Chineke kere.

Site na nkeji abụ nke ato, odeabụ a mere ka a mata na mmadụ na-esite n'osisi dị iche iche dị n'ohịa enweta ndụ, ihe oriri na ọgwụ. Ọ sị,

“Ndụ na ụmụ ya bi n'ohịa;
Onye chọq ha, ọ bawa ohịa;
Onye aguu ji chọwa nri;
Nri ọ na-achọ bụ osisi;
Onye ọrija ji chọwa ọgwụ;
Ọgwụ ọ na-achọ bụ osisi”.

Nkeji abụ a mere ka a mata na a na-esite n'osisi enweta ọgwụ e ji agwo mmadụ ọrija. Nke a bụ eziokwu n'ihi na ọtụtụ ndị dibia Igbo na-esi n'osisi emepụta ọgwụ dị iche ha ji agwo mmadụ ọrija.

Na nkeji abụ nke ano, odeabụ a kpotụrụ aha osisi ndị ahụ kacha bara mmadụ uru. Ha bụ Nkwụ na Ngwọ. Ọ kowara na osisi abụ a kacha enye mmadụ ego na aka ọru. O webatara nkaasusụ a na-akpọ mmemmadụ mgbe ọ sị, “Nkwụ na ngwọ bewe akwa” iji wee kowapụta na ndị Diochi na-esite n'osisi nkwụ na ngwọ eteta mmanyanya, nke ha na-ereta ego. Ọ kowakwara na ego a na-esi na nkwụ na ngwọ enweta na-enye mmadụ ikike, ike na ụba. Nke a bụ eziokwu n'ihi na o bụ onye nwere ego ka onu na-eru n'okwu n'ala Igbo n'oge ugbu a. Dị ka a hụrụ n'abụ Nzeakọ ọ kpọro “Nkwụ” n'elu, odeabụ a kwenyekwara na ihe ekerechi a bụ nkwụ baara mmadụ nnukwu uru. O ji nkaasusụ a na-akpọ igbuduokwu wee kowapụta na onye kuru nkwụ kuru ego. Ọ sị,

“Nkwụ na ngwọ ejula ohịa;
Onye kuru ka kuru ego;
Nkwụ na ngwọ bewe akwa.
Umụ dị ochi akpawa ego.

Onye nwere ego nwere ọnụ.
Onye nwere ọnụ nwere ike
Ntụtukọ akụ aghaghị ụba
Onye dị ndụ abachaala”.

Ọ bụrụ na a gümie ahịrị nke abụọ, nke ato na nke anọ, a ga-aghoṭa na osisi Nkwụ na Ngwọ bucha oke osisi bara nnukwu uru na ndụ mmađu. Ha kacha enye mmađu ego. Nke a bụ eziokwu n’ihị na ihe niile dị n’ahụ ha bachara uru. Nke a na-egosi na onye ọbụla kürü ha ga-aburiiri ọgaranya. Atumatuokwu a e webatara na nkeji a-“Nkwụ na ngwọ bewe akwa” pütara mmanya na-esi n’osisi ndị a apụta. Udi atumatuokwu a odeabụ a webatara ebe a ka a na-akpọ mmemmadụ. O ji nke a kowaputa na nkwụ na ngwọ na-agbapükari mmanya. “Umụ di ochi akpawa ego” pütara na ndị aka ọru ha bụ ite mmanya; ndị a na-akpọ Diochi na-esite na mmanya ha tetara na Nkwụ na Ngwọ ereta ego. Site na nkeji abụ a, a ga-achopata na onye ọbụla nwere osisi nkwụ na ngwọ ri nne ga-enwerirị ego na akụnauba ndị ọzọ e ji eleta ndụ anya. Nke a na-egosi na e nwere ezi mmekorịta n’etiti ekerechi a na mmađu.

Odeabụ a sitere na nkeji abụ nke ise wee kowaputa mmekorịta dị n’etiti ekerechi a na ihe ndị ọzọ e kere eke dị ka ala. O kowara na ọ bụrụ na akwụkwọ osisi chachaa daa n’ala ma ree ure, na ọ na-azụ ala, ala azụkwazie ihe a konyere n’ala. Nke a pütara na ọ na-emē ka akụkụ ubi mmađu konyere n’ala meputa nri nke ọma. O sị,

“Ọru e kere eke mara mma;
Akwụkwọ rere ere zụọ ala;
Ala ọ zurụ na-azụkwa nri;
Osisi gbaa egwu, ufufe bịa,

Ikuku dị njo alaa elu;
Ndị mmadu na ndụ na-eme;
Ndị nọ n'orịa agbakeekwa".

Na nkeji abụ a, a ga-achopụta na odeabụ a webatara nkaasusụ a na-akpọ mmemmadu iji kowa na mgbe osisi na-emeghari ahụ, mmadu na-enweta ezigbo ikuku, nke na-eme ka ikuku ojoo laa elu. Ikuku ọma si n'osisi abịa na-edozi ndụ mmadu ma na-agwokwa mmadu orịa dị iche iche.

Ọ bụrụ na a gbaso usoro atụtu kegburugburu wee nyochaa abụ a, a ga-achopụta na ihe ekerechi e zipütara na ya bụ osisi dị iche iche Chukwu okike kere ka ha na-arụru mmadu ọru pürü iche ma bakwaara mmadu nnukwu uru. Osisi ndị a kpotukarichara aha ha n'abụ a bụ: nkwu na ngwọ. Odeabụ a ji abụ a wee kowaputa ọnodụ osisi dị iche nọ na ndụ mmadu. Dị ka aha o nyere abụ a, o kowara na ndụ mmadu dabeere n'osisi. Nke a na-egosi na ekerechi a anaghị emekpa mmadu ahụ. Kama e nwere ezi mmekorita n'etiti ihe ekerechi a, mmadu na ihe ndị ọzọ. E sitere n'abụ a zipütu ọru na uru dị iche ihe ekerechi a baara mmadu. Ọ na-enye mmadu ndụ, ihe oriri, ego, ma na-agwokwa mmadu orịa. Ihe e zipütakariri n'abụ a bụ uru osisi bara na ndụ mmadu. Odeabụ a gbadoro ụkwụ n'otụtu uru a osisi baara mmadu wee na-akpolite mmasi ndị ogụụ n'ebi ekerechi a dị. O sitekwara n'abụ a wee na-echetara ndị ogụụ na ọhanaeze oke na ọru díjiri ha n'ichekwa ekerechi a n'ihi na ndụ mmadu dabeere na ya.

Nchikota Nchopụta na Mmechi

Ederede a lebara anya n'uzo dị iche ihe ndị odeabụ a hoqro si zipütu mmekorita mmadu na ekerechi. Site na ntucha e mere, nwanchocha chopütara na ndị odeabu Igbo na-ezipütu ekerechi dị iche ihe n'abụ ha iji kpolite mmasi ndị ogụụ na ọhanaeze n'ebi

ekerechi ndị ahụ dị. Ndị odeabụ e nyochara si n’abụ ha gosiputa na e nwere ezi mmekorita n’etiti mmadụ na ekerechi ndị ha ziputara n’abụ ha. N’abụ a kporo “Nkwụ”, odeabụ gosiputara ọtụtụ uru mmadụ si n’osisi Nkwụ erite. O mere ka ndị ọgu na ọhanaeze ghota na ihe niile dị n’osisi Nkwụ, ya bụ akukụ ahụ osisi Nkwụ niile baara mmadụ uru. Odeabụ a mere ka a mata na Nkwụ na-enye mmadụ mmanụ, akụ, ekwere, ogugu, ọmụ, aziza, ngụ, aburibụ, dgz. Mmadụ na-erekwa ihe ndị a wee na-enweta ego. Odeabụ a kowakwara na ọ bughị naanị mmadụ ka ihe ekerechi a baara uru. Kama ọ bakwaara nnunụ na anụ ọhịa dị iche iche uru. Ha na-esi na ya enweta ihe oriri. Ufodu ụmụ anumamanụ jikwa ya mere ebe obibi. A bıkwa n’abụ a kporo “Osisi na Ndụ Anyị” odeabụ ziputakwara uru dị iche osisi dị iche iche Chukwu Okike kere baara mmadụ. Osisi ndị a kpotukarichara aha ha n’abụ a bụ: nkwụ na ngwọ. Dịka odeabụ si kowa, ekerechi ndị a e ziputara n’abụ a na-enye mmadụ ndụ, ihe oriri, ego, ma na-agwokwa mmadụ ọrịa. O mekwara ka ndị ọgu na ọhanaeze ghota na ndụ mmadụ na-adị dabeere n’osisi. Ya mere, site n’abụ ndị e nyochara n’ederede a, ọ bụ ihe doro anya na ndị odeabụ a ji abụ ha na-akpolite mmasị ndị ọgu na ọhanaze n’ebe ekerechi a dị ma na-echetakwara ha oke na oru dịri ha n’ichekwa ekerechi dị iche iche na gburugburu ha. N’ihii nke a, a na-atụ anya na ederede a ga-enye aka mee ka ezi mmekorita dị n’etiti mmadụ na ekerechi dị iche dowaga ọhanaeze anya.

*Nkoli Nnyigide, PhD

**Ngalaba Igbo, Afrika na Amumamụ Nzikerita Ozi
Mahadum Nnamdi Azikiwe, Awka
nm.nnyigide@unizik.edu.ng**

Edensibia

Agwuna, S. (2010). “Igbo Poets as Social Critics” MA Thesis, Nnamdi Azikiwe University, Awka.

Anozie, C.C. (2007). *Uche bù Akpa*, Onitsha: Varsity Press.

Awugosi, N. M. (2010), “Igbo oral literature: An imperative to Igbo written literature for the millennium”, in A. B. C. Chiegboka, T. C. Utoh-Ezeajugh and G. I. Udechukwu (Eds.), *The Humanities & Globalisation in the Third Millennium*, Nimo: Rex Charles & Patrick. Pp. 635-643.

Dobie, A. B. (2012) *Theory into Practice: An Introduction to Literary Criticism*, Boston: Wadsworth.

Ekechukwu, R. M. (Ed). (1975). *Akpa Uche*, Lagos: Oxford University Press.

Eze, P. (2012). “Symbols in Igbo Poetry”, MA Seminar, Nnamdi Azikiwe University, Awka.

Glotfelty, C. and Harold F. (Eds. 1996). *The Ecocritism Reader*. Athens: University of Georgia Press.

Ikwubuzo, I. (2001). “Ethnic Integration and Social Harmony in Nigeria: The Igbo Literary Artist as a Nationalist”, in Agwonorobo, E. (Ed.). *The Humanistic Management, A Formula for Development in Nigeria*, Lagos: Murtab Press, pp. 204-220.

- Ikwubuzo, I. (2006). “The Myth of a “Black God” in Chukwuezi’s Poetry” in Ezeigbo, T.A. and Aribisala, K.K. (Eds.). Literature, *Language and National Consciousness: A Festschrift in Honour of Theo Vincent*, Lagos: University of Lagos Press, pp. 43-55.
- Ikwubuuzo, I. (2007). “Three Decades of Written Igbo poetry: An Appraisal of its Growth” in Nwadike, I.U. (Ed.). *Journal of Igbo Studies*, Department of Linguistics, Igbo and other Nigerian Languages, University of Nigeria, Nsukka, Vol. 2, pp. 51-56.
- Jenkwe, E. (2007) “Poetry of Social Advocacy as a Tool for National Development” in Anasiudu, B. N., G. I. Nwaozuzu, C. N. Okebalama (Eds.) *Language and Literature in a Developing Country Essays in Honour of Professor Benson O. A. Oluikpe*, Ibadan: Africana-First Publishers. pp: 165-176.
- Nnyigide, N.M. (2013) “Agumagu Igbo dika Ngwaorū n’Ikwalite ezi Nchekwa na Nkwusike Ohaobodo”, A Conference paper presented at the 2013 Faculty of Arts International Conference, Nnamdi Azikiwe University, Awka, Anambra State.
- Nnyigide, N.M. (2014). “Critical Analysis of Some Modern Igbo Philosophical and Satirical Poems” in Nwafor, O. (Ed.) *Mgbakojigba Journal of African Studies*, Department of Fine and Applied Arts, Nnamdi Azikiwe University, Awka, pp: 28-45

- Nwokoye, A.N. (2012). “Humanities and Good Governance: Reflections from Igbo Poetry” in A. B. C. Chiegboka, T. C. Utoh-Ezeajugh, E. U. Ibekwe, C.C. Nwosu, N. C. Oguno, K. L. Nwadiilor., *The Humanities and Good Governance*, Nimo: Rex Charles and Patrick.
- Nsolibe, O.T. (2013). “Poetry: An Instruemnt of Advocacy as Exemplified in the Poem “Ụkọ N’uju” and “Ndị Ọchịchi”, Ederede Seminar PhD, University of Nigeria, Nsukka.
- Nnyigide, N. M. (2015). “Abụ Ekerechi Ederede Igbo:Nnyocha site N’atụtụ Kegburugburu”, PhD Dissertation, Nnamdi Azikiwe University, Awka.
- Nnyigide, N. M. (2017a). “Onodụ ekerechi n’agumagu ederede Igbo” in *Igwebuike: An African Journal of Arts and Humanities* Vol. 3. NO. 4, 82-98.
<http://igwebuikejournals.com/pdf%20created/3.4.6.pdf>.
- Nnyigide, N. M. (2017b). “Agumagu Igbo na ekerechi: Nnyocha abụ ekerechi a hooro n’Ije Uwa” in Journal of Modern European Languages and Literature(JTEL), Vol. 8,
<http://www.jtel.com.ng/index.php/jtel> or www.jtel.com.ng/
- Nnyigide, N. M. (2017c). “Nnyocha Asusu Abụ Ekerechi Ederede a hooro” in *The Creative Artist: A Journal of Theatre and Media Studies*, Vol. 13, No. 2. September, 2017, 253-267.
<http://www.ajol.info/index.php/cajtm>

Nwibe, C. (2013). “Igbo Poets and Politics”, MA Thesis, Nnamdi Azikiwe University, Awka.

Obi, M. N. (2013). “Satirical Motifs in Igbo Poems”, PhD Seminar, Nnamdi Azikiwe University, Awka.

Okeadiadi, A. N. (2009). “Using Poetry Generating Loops to Facilitate Students Engagement with Poetry in Eyisi, Odimegwu and Ezenwa-Ohaeto, N. (Eds), *African Literature and Development in the Twenty-first Century*, Imo: Living Flames Resources, pp:117-126.

Okediadi, A. N. (2009). “Promoting Democratic through Literature: The Contributions of the Igbo Poetry” a conference paper presented at UNIZIK Faculty of Arts Annual Conference, May, 2009.

Onah, C.S. and Diala, P. A. (2007) “Decorum in Igbo Poetry” in Anasiudu, B. N., G. I. Nwaozuzu, C. N. Okebalama (Eds.) *Language and Literature in a Developing Country Essays in Honour of Professor Benson O. A. Oluikpe*, Ibadan: Africana-First Publishers. pp: 64-79.

Uba-Mgbemena, A. (2012) *Echiche*, Ibadan: Gold Press.

Ugonna, N. (1982). “The Growth of Igbo Poetry” in Ugonna, N. (Ed.). *Journal of Society for Promoting Igbo Language and Culture*, Department of African Languages

and Literatures, University of Lagos, Lagos State, No. 1, pp. 20-25.

Uzochukwu, S. (1982). "Features of Igbo Oral Poetry", in Ugonna, N. (Ed.) *Journal of Society for Promoting Igbo Language and Culture*, Department of African Languages and Literatures, University of Lagos, Lagos State, No. 1, pp. 36-49.